A balsors édes hasznai

Eörsi István: Az ötlábú bárány

Önironikus életrajzi vázlatában Eörsi István a művét övező általános megbecsülést emlegeti. Ami akképpen értendő, hogy a költők nagyszerű novellistának tartják, a novellisták kiváló drámaírónak tekintik, a drámaírók meg pompás publicistát látnak benne, és így tovább, és így tovább. Most ezt a publicisztikagyűjteményt elolvasva és az iróniát félretéve, úgy tűnik fel: a jeles szerző alighanem publicistának a legjelesebb.

Eörsi egész egyszerűen mindent tud, amit publicista egyáltalán tudhat. Tudja, mikor legyen személyes, mikor tárgyszerű, mikor háborodjon föl és mikor röhögje el magát, mikor legyen gúnyos, közönséges vagy éppen emelkedett (bizony, előfordul ez utóbbi eset is). A gyűjtemény, ha a teljes publicisztikai életművet nem tartalmazza is, elijesztően vaskos. Harminc év anyaga zsúfolódik benne, egykori napi- és hetilapszámokból átemelve. És darabjai között mégsincs egyetlen sem, amelyik akár árnyalatnyit is megfakult volna. A publicisztikák mindegyike évek-évtizedek múltán, ma is él. A legritkább csoda ez, ami e napi műfaj termékeivel egyáltalán megeshet.

Szerzőnk nem mondható különösebb öngyötrő alkatnak. Teszi a dolgát, nemigen töpreng el közben, mi is az a dolog, amit tesz. Épp ezért érdemel különös figyelmet a kötet néhány kulcstörténete.

Ezek egyike a bajor jobboldal klasszikus alakjáról, Franz Joseph Straussról szól. Amíg Németországban élt, mondja Eörsi, a politikus sajátos iránytűként szolgált számára. Ha valamely közéleti kérdésben netán nem igazodott volna el, Strauss állásfoglalását kellett megvárnia, máris csalhatatlanul tudta, neki bizonyosan a másik táborban a helye. A bomladozó Kádár-rendszer, teszi hozzá, még efféle értelemben következetes politikust sem tud felmutatni. A féligazságok és elhallgatások világa ez: sok apró igazságát egyetlen nagy hazugság maszatolja össze. A publicista Eörsi, a korszak talán legkíméletlenebb ostorozója, az apró igazságok mögött mindig ezt a szörnyeteg hazugságot veszi észre. Harcias nyílt levelet intéz a demokratikus ellenzéket megrágalmazó kultúrpolitikushoz, fulmináns kritikát ír a rasszista irodalmi riporterről, kegyetlen vitacikket vág a hatalom bástyái mögül orvlövészkedő újságíró-hatalmasság arcába.

Ha a kádári diktatúra kétértelműségekkel terhes, az antalli demokrácia ismét egyértelmű helyzetet teremt. Helyreáll a világ Franz Joseph Strauss-i rendje. Megint világossá lesz, ki hol áll: itt az a bizonyos balliberális értelmiség, ott a kormányoldal. Eörsi persze elemében érzi magát, kéjes örömmel tűzi tollának hegyére a restaurációs kurzus megannyi bárgyúságát. Megkapja tőle a magáét a Horthy-temetés groteszk paródiája, a költő-politikus alig félreérthető zsidózása, a drámaíró-politikus mentegetőző-vádaskodó önfeljelentése. Tegyük hozzá, és írjuk rögtön a publicista javára: a kritikai furor nem csupán a túloldalt veszi célba. Szerzőnk az elsők között – és jóformán egyedüliként – emeli fel a szavát a pártfétis szívóssága, a mi kutyánk kölyke-mentalitás ellen. Megcsipkedi a divatos írót, beleszúr a szabaddemokrata filozófusba, megfeddi a narancsos publicistát.

A harmadik korszak, a szocialista–szabaddemokrata kormány időszaka, ugye, a legkülönösebb. Az örök ellenzéki kénytelen-kelletlen kormánypártivá alakul, az elkötelezett antikapitalista óhatatlanul a kapitalizmusnak kezd szurkolni. Nem szívesen teszi egyiket sem. A szocialisták parlament frakciója, mondja, akár nyolc focicsapatot is kiállíthatna kádárista funkcionáriusokból. Ezekkel koalícióra lépni? Csak a tényleg liberális kormányprogram és a valóban közös kormányzás érdekében – feleli Eörsi, az állampolgár és a szabaddemokrata elkötelezett. – Egyébiránt azonban maradok a régi gerilla – teszi hozzá Eörsi, a közíró. És valóban. Egyfelől odacsap a stabilizációs csomag különféle rendű és rangú, entellektüel és populista bírálóinak. Másfelől föllhördül, amikor megpillantja a kormány képviselőjét az utolsó (állam)pártfőtitkár temetésén, és elszörnyülködik, amikor a besúgottak jogai helyett a besúgók jogait emlegetik az ügynöktörvény tárgyában vitázók.

Amiről eddig beszéltünk, az azonban csak a könyv második fele: a nyolcvanegy után született, szamizdatban meg a szabad sajtóban megjelent írások csokra. A könyv első fele: a Kádár-kor hivatalos sajtójában napvilágot látott publicisztikák válogatása. Ismételjük meg: a kötet egésze kitűnő. Ezeknek a régebbi írásoknak egyike-másika azonban egészen lélegzetelállító.

Tudjuk, Eörsi ürügyei ezek. Az „ügyről" nem írhat, ürügyeket keres hát. Őket megcélozva viszont magát az ügyet találja telibe. Aki akkor olvasta őket, bizonyára ebben lelte örömét. A mai olvasó számára mindkettő lényegtelen: az ürügyekben is, az ügyön is túllépett a könyörtelen történelem. A konkrét hivatkozások ma már érthetetlenek, a konkrét hivatkozásokba titkolt üzenet pedig érdektelen. Kultúrkritikai izgalmak helyett megmaradt viszont a metafizika. Ezek az apró remekművek nem a szocialista lét bornírtságát leplezik le immár: magáról az emberi létről mesélnek valamit.

E. I. közíró legyeket hajkurász egy görög szigeten, színházba igyekezve, az országúton baleset áldozatával találkozik, szilveszter éjszakáján meg pár röpke pillanatra helyet cserél a parlament előtti Kossuth-szoborral. Élményeit megörökítve, irodalommá nemesíti az újságírást.

Íme egy újabb a balsors édes hasznai közül. *(Pesti Szalon, 1996.)*

Perecz László